

Оквирна питања односа међународне безбедности и безбедности животне средине

УДК 327.504.06

Мр Драгољуб Тодић

Аутор указује на актуелност и проблеме везане за дефинисање односа између међународне безбедности и проблематике животне средине и назначавача могуће елементе веза између тих појмова. При томе полази од основних методолошких проблема у дефинисању односа безбедности и проблема животне средине. Као помоћне критеријуме за објашњење тих веза аутор користи неколико питања, међу којима су: однос универзалних вредности у међународној заједници и проблематике животне средине и формално утемељење проблематике животне средине у најзначајнијим документима појединих међународних организација.

Увод

У контексту различитих проблема безбедности све чешће се постављају и одређена питања директно повезана с проблемима заштите животне средине. Тако се користе различити ужи термини којима се означавају одређене појаве и/или њихова стања. Неки од најчешћих термина и формулација јесу: еколошка безбедност, еколошки тероризам, нуклеарна безбедност, безбедност индустријских постројења, безбедност одређених биотехнологија, генетичка безбедност, хемијска безбедност, безбедност угрожених биљних и животињских врста итд. У сличним контекстима се понекад говори о еколошким последицама одређених војних активности, прекограничном кретању и управљању опасним отпадима, прекограничном кретању направа са „малим“ дозама пуњења опасним хемијским елементима, илегалној трговини хемијским супстанцама које оштећују озонски омотач, климатским променама итд.

Проблеми дефинисања односа безбедности и питања животне средине

а) Први ниво посматрања односа међународне безбедности и проблематике заштите животне средине јесте појмовно-категоријалне природе. Јер, могућности јаснијег одређивања односа међународне безбедности и проблематике животне средине увелико зависе од јаснијег одређивања смисла појединих кључних термина и употребљаваних формулација. Међу њима, најзначајнији се чине појмови међународна

безбедност и животна средина, и са њима повезани појмови безбедност,¹ екологија² и безбедност животне средине.³

Тешкоће при дефинисању тих појмова углавном произилазе из релативно неизграђеног категоријалног механизма, али и тенденција лаицизирања, па и одређених злоупотреба у тумачењу њиховог смисла. За потребе ове анализе чини се да би било најприкладније појам међународне безбедности тумачити кроз одређено стање које подразумева извесне квалитете и вредности („тзв. вредносни елемент“), кроз одређене појаве које угрожавају те вредности („сазнајни елемент“) и кроз одређене институције које се баве проблемима међународне безбедности и заштите животне средине („институционални елемент“).⁴ Што

¹ *Безбедност*: „1. отклањање свих активности и пропуштања која угрожавају лица, јавни поредак, објекте или дати простор; 2. појам безбедности може се схватити у три смисла: – као функција безбедности државе или покрета; – као стање безбедности, на основу елемената, т.ј. података о активностима носилаца угрожавајућих делатности; – као служба безбедности“ (О. Ђорђевић, *Лексикон безбедности*, Београд, „Партизанска књига“, 1986, стр. 25). „У најширем политичко-правном смислу (безбедност) обухвата мере и активности чувања и заштите од угрожавања независности и интегритета једне земље (државе, нације) и унутрашњег уставног поретка“ (*Политичка енциклопедија*, Београд, „Савремена администрација“, 1975, стр. 79).

² *Екологија*: указујемо само на дефиницију М. Ђукановића, који екологију дефинише као „науку о животној средини. То је наука о одржавању природе, како неживих фактора тако и живог света. Она је наука о условима постојања и међуодноса између живих бића и средине“ (М. Ђукановић, *Еколошки изазов*, „Елит“, Београд, 1991, стр. 11). У том смислу би тзв. еколошка безбедност вероватно могла да буде она безбедност која произилази из науке о животној средини или је повезана са њом.

³ Енг. *environmental security*: према В.Р. Шау, директору Центра за безбедност животне средине, дефиниција тог појма обухвата три елемента: обезбеђење унутрашњих, билатералних и мултилатералних односа; обезбеђење војних погодности условима животне средине и обезбеђење „међународног заједништва“ у области животне средине, на пример: одрживи развој, глобалне климатске промене, сагласност и извршавање међународних уговора у области животне средине. (В.Р. Шау, *Defining Environmental Security*, Internet, 15. 12. 1998. <http://www.pnl.gov/cces/analysis/ces/tsld001.htm>). Израз *environmental security* појавио се осамдесетих година као алтернатива проблемима „хладног рата“. Првобитне студије у тој области имале су за циљ да одговоре на питање да ли и како сарадња у области животне средине може да допринесе избегавању спорова између држава. (Р. Хајес, Лј. Зарски, *High Theory for Low Politics: Environment, Security and Northeast Asia*, The Nautilus Institute for Security and Sustainable Development, Internet, 16. 12. 1998. <http://www.nautilus.org/bulletin/Bulletin-9609/theory.html>).

„Према Директиви Департмана за обраду САД, бр. 4715.1 од 24. фебруара 1996, израз *environmental security* обухвата „обнову, очување, превенцију загађења, безбедност, професионално здравље, безбедност експлозива, хитне и пожарне службе, управљање здрављем, технологије безбедности животне средине, међународне активности и спровођење наредби, стандарда и упутстава у овој области“ (*Deputy Under Secretary of Defence (Environmental Security) Publications*, Internet, 18. 12. 1998. <http://www.acq.osd.mil/ens/documents.html>).

⁴ За шире теоријско тумачење појма међународна безбедност видети: В. Димитријевић, *Појам безбедности у међународним односима*, Савез удружења правника Југославије, Београд, 1973. и Белешке о појму безбедности у међународним односима, „Југословенска ревија за међународно право“ (ЈРМП) бр. 2–3/72, стр. 161–196. В. Иблер допушта два основна значења тог појма: као синоним за „колективну сигурност“ и као назив за „један виши, обухватнији систем колективне сигурности који би био универзалан а који данас још не постоји“ (В. Иблер, *Рјечник међународног јавног права*, Информатор, Загреб, 1987, стр. 153).

се тиче појма *животна средина* ради оријентације, подсећамо на дефиницију у *Закону о заштити животне средине Републике Србије*, где је у чл. 13, ст. 1, речено да су то: „природне и радом створене вредности и укупан простор у коме човек живи и у коме су смештена насеља, добра у општој употреби, индустријски и други објекти“.⁵

У вези с наведеним појмовима, одређени значај има појам *угрожавања безбедности*. Када је реч о угрожавању безбедности државе, њиме се обухватају „друштвене појаве или понашање настало понашањем човека (појединачно или групно) природе или техничких система у дужем временском периоду и значајнијег обима, при чему настају или могу настати штетне последице по интегритет човека, његову слободу и имовину, као и по интегритет, субјективитет државе и њених институција“.⁶ Ако се занемаре могуће дискусије везане за значење и импликације појмова интегритет и субјективитет државе и њених институција, као и појма слобода, може се закључити да је правилно укључена природа међу изворе угрожавања безбедности. Али, при том, ако се то примени на односе међународне безбедности и проблеме животне средине, треба узимати у обзир сву сложеност манифестација угрожавања безбедности од стране природе, од стране човека у природи и у вези са природом, као и њихову међусобну интеракцију.

б) Поред наведених проблема везаних за дефинисање, чини се да је основни проблем сагледавања односа безбедности и животне средине у сфери стварних могућности теоријског и другог издвајања сегмената животне средине из целине укупних елемената који су релевантни за закључивање о месту животне средине у односима држава, па самим тим и оних који су у директној вези са тзв. безбедносним односима држава или групација држава. У том смислу би требало посматрати и место и значај питања колико и како област животне средине чини део тзв. националних интереса⁷ држава субјеката међународних односа,

⁵ „Службени гласник РС“ бр. 66/91, 83/92, 53/93, 48/94 и 53/95. Слична ширина дефиниције задржана је и у *Закону о животној средини Р. Црне Горе*, чл. 3, ст. 2. („Сл. лист Р. Црне Горе“ бр. 12/96), као и у Регистру међународних уговора у области животне средине, где је 210 међународних уговора класификовано у 30 група (*Register of international treaties and other agreements in the field of the environment*, UNEP, Nairobi, 1997). Наведена директива 4715.1 Департамента за одбрану САД садржи сличну дефиницију животне средине: „ваздух, вода, земљиште, структуре које је створио човек, сви живи организми, односи који постоје између њих и археолошки и културни ресурси“.

Детаљније о проблему дефинисања тог појма видети у: В. Вукасовић, *Значај одређивања појма човекова средина*, „Југословенска ревија за међународно право“ (ЈРМП) бр. 1/88, стр. 84–92.

⁶ Детаљније: Љ. Стајић, Ч. Гилановић, *Основи безбедности*, Београд, Полицијска академија, 1994, стр. 40 и даље.

⁷ На пример, видети: *The Global Environment and National Interest*, As prepared remarks by Deputy Secretary of State Strobe Talbott before the Environmental Issues in American Foreign Policy Seminar at the National Foreign Affairs Training Center, Arlington, Virginia, September, 10, 1996. Internet 17. 12. 1998. <http://www.state.gov/www/global/oes/960910.html>; као и ставове изречене у материјалу Савета за спољне односе САД: R.D. Blackwill, K. Archick, *The United States, Europe and the New Security Threats*, Internet, 17. 12. 1998. <http://www.foreignrelations.org/studies/transcripts/rdblackwill.html>

затим колико и како је она део спољне политике држава, а нарочито колико и како су та питања део тзв. безбедносне политике појединих држава и међународних организација. У вези с тим је и питање односа проблема животне средине и тзв. националне безбедности,⁸ од чијег теоријског постављања, нарочито с обзиром на структуру савремене међународне заједнице, може зависити и основно питање односа међународне безбедности и проблема животне средине. „Преливање“ проблема заштите животне средине из оквира појединих држава у међународно окружење, чиме они добијају међународни карактер, одвија се посредством опште међузависности у међународним односима, али и општом међузависношћу чинилаца који су у сфери тзв. националне безбедности. Због тога је јасно да готово није могуће теоријско издвајање сегмената животне средине из целине тзв. безбедносних питања ни на нивоу држава субјеката међународних односа, ни на нивоу међународне заједнице уопште. Наравно, при том би вероватно методолошки било корисно издвајање проблема животне средине релевантних за безбедност прво на нивоу држава субјеката међународних односа, а потом на нивоу регије или међународне заједнице уопште. Јер, нису сви проблеми животне средине безбедносног карактера сами по себи,⁹ а још мање су сви безбедносни проблеми значајни за област животне средине. Неке димензије тих проблема на примеру Југославије могу бити расветљене и методологијом коју користи В. Јолцић у студији *Еколошки криминалитет у праву и стварности*.¹⁰

Основа тих проблема произилази из ширине концепта тзв. интегралног приступа животnoj средини¹¹ који је учинио да животна средина

⁸ На пример, у *Националној стратегији безбедности за нови век*, Сједињених Држава, у делу у којем се објашњавају „транснационалне претње интересима САД“, између осталог, наведено је да су то: тероризам, међународни криминал, трговина дрогом, неконтролисана миграције избеглица и *оштећења животне средине* (курзив Д.Т.). У каснијем делу текста посебно се објашњава шта обухватају „иницијативе“ у области животне средине о којима ће се посебно водити рачуна у интересу безбедности земље (деталније: *The national security strategy for a new century*, The White House, October 1998). Слично је и у *Националној стратегији безбедности науке и технологије*, где се посебно апострофирају проблеми губитка биодиверзитета као „хитне претње са последицама које су ненадокнадиве“ (*National security science and technology strategy*, Internet <http://www.whitehouse.gov/WH/EOP/OSTP/nssts/html.nssts.html>).

Sh. W. Goodman, US Deputy Under Secretary of Defence (Environmental Security), однос националне безбедности и проблема животне средине ставља у контекст „превентивне одбране“ („The Environment and National Security“, Internet, 15. 12. 1998. <http://denix.cecer.army.mil/denix/Public/es-Programs/Speeches/speech-22.html>); R.L. Dunaway питање националне безбедности посматра кроз пружање међународне помоћи у домену животне средине (R.L. Dunaway, *Environmental Assistance as National Security Policy: Helping the Former Soviet Union and Find Solutions to its Environmental Problems*, INNS Occasional Paper 4, November 1995, USA Institute for National Security Studies, Internet 12. 12. 1998. <http://www.usafa.af.mil/inss/ocp4.htm>).

⁹ Видети: B.R. Shaw, *When are Environmental Issues Security Issues*, Internet <http://www.pnl.gov/ces/academic/ww-1shaw.htm>

¹⁰ В. Јолцић, *Еколошки криминалитет у праву и стварности*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1995.

¹¹ Формулисан у свим релевантним међународноправним инструментима у обла-

буде „све“ и да се манифестације политике у тој области огледају у скоро свим сегментима живота. Зато је у теоријским анализама изузетно чест и интересантан прилаз да се односи међународне безбедности и проблема животне средине посматрају кроз проблеме експлоатације ресурса на планети, односно кроз сукобе интереса у вези с коришћењем појединих ресурса све до избијања конфликта и сукоба у међународној заједници.¹² Као да одувек познати ратови за територије у савременим условима добијају само нове узроке, поводе и форме а суштина им остаје иста.

За сада се сасвим јасно и недвосмислено највише говори о проблемима који произилазе из глобалног недостатка водних и неких других ресурса.¹³ У догледној будућности, уз задржавање постојећих нивоа и начина производње, треба очекивати спорове држава који су директно

сти животне средине као *sustainable development* (код нас превођено као „одрживи“, „усклађени“, „уравнотежени“, „складни“ итд. развој). За извесну елаборацију видети: *Животна средина и развој – концепт одрживог развоја*, Савезно министарство за развој, науку и животну средину, Београд, 1997; М. Гајинов: *Међународноправни проблем права на развој* (магистарски рад), Правни факултет у Новом Саду, 1986; *Environment and poverty*, UNEP, Nairobi, 1995, р. 113; Извештај Брундтланд комисије у Резолуцији Савета ЕЕЗ о политици и акцији у области заштите средине и трајног развоја, од 1. фебруара 1992, према Билтену бр. 3/93, Савезно министарство за животну средину, стр. 122; Munasinghe M, Shearer W, *Defining and measuring sustainability*, The Biogeophysical Foundations, The United Nations University and World Bank, 1995. За једно регионално (централноамеричко) виђење односа одрживог развоја и проблема мира видети материјале са симпозијума *Sustainable development: Implications for peace*, Internet <http://www.utexas.edu/courses/sustdevt/papers/index.html>

¹² Видети, на пример, Т. Hamer – Dixon, *Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases*, „International Security“, Vol. 19. No. 1 (Summer 1994); *1997 Strategic Assessment*, Institut for National Strategic Studies, National Defence University, у делу који се односи на животну средину (глава 18) Internet <http://www.ndu.edu/ndu/inss/sa97/sa97con.html>; M.G. Hambley, *The Environment and Diplomacy: New Challenges for American Foreign Policy*, Workshop on International Environmental and Security Issues, Internet, 15. 12. 1998. <http://www.pnl/ces/policy/hambley.htm>; *Report of the Working Group of Experts on Liability and Compensation for Environmental Damage arising from Military Activities*, 17 May 1996, Internet 17. 12. 1998. <http://www.field.org.uk/field10a.htm>. Опширније: П. Радичевић, *Минералне сировине у рату и миру*, НИУ Војска, Београд, 1995.

¹³ У погледу вода као глобалног ресурса идентификована су три најопаснија потенцијална жаришта: базен Нила (Судан, Египат и Етиопија), југозападна Азија (Индија, Пакистан, Бангладеш) и Блиски исток (Јордан, Сирија, Либан и Израел, у вези с реком Јордан, и Ирак, Турска и Сирија у вези с рекама Тигар и Еуфрат); *World Resources*, 1994–95, исто, р. 182. Видети и G.W. Sherk, P. Wouters, S. Rochford, *Ратови за воду у скорој будућности*, „Правни живот“, бр. 12/98, стр. 683–704; А.Т. Wolf, *Middle East Water Conflicts and Directions for Conflict Resolution*, International Food Policy Research Institute, Washington, Internet, 15. 12. 1998. <http://www/pnl.gov/ces/academic/midleast.htm>
Спор Канаде и Шпаније, односно Европске уније, око рибарења у међународним водама уз канадску границу одликава више различитих конкретних интереса због којих се потежу веома оштре мере, све до употребе оружаних снага: „Шпанија је послала свој ратни брод да заштити 14 рибарских бродова који се налазе у водама Атлантика. Влада у Мадриду прети (курзив Д.Т.) да ће, ако буде потребно, послати још један“ („Политика“, Београд, 15. март 1995). За међународноправну анализу тог спора видети: С. Новаковић, *Спор око риболова*, „ЈРМП“, бр. 1–2/96, стр. 271–277.

или индиректно, на различите начине, повезани са проблемима недостатка чистог ваздуха. У оквиру тога, нарочито значајни постају глобални односи између високо развијених земаља Запада, чији су нивои и начини производње и потрошње супротни реалним капацитетима природе, и неразвијених земаља, чије природне и друге предиспозиције омогућавају еколошки здраву производњу и опстанак. Као да је дошло време да се направи глобални биланс могућности природних перформанси планете и да се у тим оквирима утврде квоте које припадају сваком од око сто деведесет делова планете који се зову државе. Зато није изненађење то што су већ сада у први план међународних интереса у домену животне средине избила питања климатских промена, заштите биодиверзитета и великих шумских комплекса и утврђивања тзв. дозвољених квота испуштања загађујућих материја у ваздух¹⁴ итд.

с) Проблем анализе односа безбедности и животне средине намеће потребу за јаснијим одређивањем полазне тезе, која би можда могла да буде садржана у питању како уопште анализирати односе међународне безбедности и животне средине и како идентификовати додирне тачке. Јер, питање „концепта безбедности“, у које, због преокупације војним и нуклеарним питањима, треба знатно више укључити „политичку, економску, социјалну и еколошку димензију“,¹⁵ успоставља битно нове односе и с облашћу животне средине. Идентификација критеријума за одређивање проблема животне средине који се могу сматрати безбедносним једна је од полазних претпоставки сагледавања тих односа. Без обзира на настојања да се остане на терену струке, приликом идентификовања тих критеријума морају се уважавати специфичности стања животне средине, али и ниво економске (не)развијености, одређени социолошки, културолошки, религијски и други чиниоци. У складу са тим, и процена релевантности питања заштите животне средине за безбедност највише зависи од „концепта“ националне безбедности, у који су (или би тако требало да буде), у принципу, уграђени ти чиниоци. Конкретније, процес идентификације проблема животне средине релевантних са становишта безбедности може да се тумачи једино у ширем контексту бројних детерминанти међународне безбедности, односно тзв. екстерних критеријума.

Посматрано са глобалног нивоа, чини се да би истраживање тих односа било могуће посредством анализе стања појава које су у корпусу одређења тих појмова, па би питање могло да гласи да ли (и како) стање међународне безбедности утиче на стање животне средине, с једне стране, и да ли (и како) стање животне средине¹⁶ утиче на стање

¹⁴ У вези с наведеним, илустративни су и предлози о тзв. међународној трговини дозволама за испуштање гасова који изазивају ефекат стаклене баште (*Клима се мења а свет посматра*, „Политика“, 18. децембар 1998, стр. 6).

¹⁵ Видети М. Блунден, *Безбедност после хладног рата*, „Међународна политика“, бр. 1042/96, стр. 21–25; Љ. Аћимовић, *Нови светски поредак и Југославија*, „ЈРМП“, бр. 1/96, стр. 57–71.

¹⁶ Општа је оцена да се, пет година после УНЦЕД-а (Конференција УН о животной средини и развоју, 1992), „стање глобалне животне средине наставља

међународне безбедности, с друге стране.¹⁷ У наредној фази истраживање би могло да се усмери ка питању оквира и заједничких појава које угрожавају стање животне средине и међународне безбедности. У вези с тим, интересантан је покушај Комисије УН за одрживи развој, која посебно наглашава следеће активности као претњу по животну средину: опасан отпад, управљање хемикалијама и нуклеарне активности.¹⁸

Тешкоће везане за такав прилаз дубоко су методолошке природе, јер се прво очекује да се релативно јасно утврди стање, или елементи стања који су означени терминима међународна безбедност, односно животна средина, исто као и нивои посматрања задатих проблема (од глобалних, преко регионалних, до билатералних) и карактеристичне комбинације типова односа субјеката међународних односа који погодују или су препрека манифестовању оваквих или онаквих односа животне средине и безбедности. Ако се око елемената стања животне средине до извесне мере и може постићи сагласност на основу основних процена о стању животне средине у релевантним документима надлежних међународних организација, у случају међународне безбедности то постаје компликованије, иако би и у том случају могли да се узму у обзир документи појединих међународних организација. Чини се да у том смислу посебан проблем може да буде крајње широко постављање питања, према којем се „збивања у међународној заједници посматрају у контексту средине у којој се јављају“, при чему је појам *средина* до крајњих граница „растегнут“.¹⁹ У вези са тим је и друга ограда, која се тиче „трпања“ тзв. еколошког правца у изучавању међународних односа у групу бихевиористичких приступа.²⁰ Ако се због прве тенденције,

да погоршава ... и најзначајнији проблеми животне средине остају дубоко уграђени у социо-економској структури држава ...“ (*Programme for the further implementation of Agenda 21*, Adopted by the Special Session of the General Assembly, 23–27. 06. 1997, p.3) За примере процене стања животне средине на националном нивоу видети: *Report on the state of the environment in China 1994*, National Environmental Protection Agency, China; *State of the environment in Austria*, Federal Ministry for Environment, Youth and Family, Vienna 1997; *The Environment in Israel*, Ministry of the Environment, State of Israel, Jerusalem, 199; *Sweden National Report to UNCED 1992*, Ministry of the Environment, Stockholm, 1991; *Europas Environment – The Dobriš Assessment*, Edited by D. Stanners, P. Bourdeau, European Environment Agency, Copenhagen, 1995; *The UK Environment*, Editor: A Brown, Department of the environment 1992; *Извештај о стању животне средине у СР Југославији за 1994*, Савезно министарство за развој, науку и животну средину, Београд, 1996.

¹⁷ Јер, идеално посматрано, „у седишту пажње није откривање појединих узрочних односа ... него је основни задатак да се комплексно утврде функције разних делова неке сложене друштвене целине у њеном одржавању, општем или неком посебном деловању, мењању или нестајању“ (В. Милић, *Основни методолошки приступ у проучавању друштвеног детерминизма* у М. Печујлић, *Методологија друштвених наука*, „Савремена администрација“, Београд, 1982, стр. 412).

¹⁸ *Assessment of activities that pose a major threat to the environment*, UN Commission on Sustainable Development, E/CN.17/1997/4, 24 february 1997.

¹⁹ Љ. Аћимовић, *Наука о међународним односима – теорије и истраживачки правци*, „Научна књига“, ИМПП, Београд, 1987, стр. 153.

²⁰ *Исто*, стр. 140. В. Димитријевић и Р. Стојановић такође говоре о „околини“ која се изражава „дејством чинилаца који утичу на субјекте међународних

зарад некакве „ширине и утемељености“, губи суштина могуће препознатљивости димензија животне средине, другом се целина теорија тог корпуса најчешће своди на извесна конкретна питања односа човековог понашања и „околине“, због чега се ствар крајње поједностављује. У суштини, и један и други прилаз имају значајне додирне тачке са прилазом који је својствен и војним аналитичарима и стратезима, који животну средину доминантно посматрају као простор који треба освојити, заузети и одбранити, тј. као простор у којем треба стационарирати трупе и технику, извести борбена дејства итд.

Наравно, у педантној анализи прво би требало да се на задовољавајући начин елаборирају елементи стања, критеријуми, методологија и субјекти процене стања да би извођење закључака о елементима међусобног додира и врсте и карактера утицаја, и наравно форми и модалитета угрожавања елемената и једног и другог стања било директно условљено претходним решењима. Чини се да би тек даља истраживања могла да укажу на релевантне правце и могућности инкорпорирања проблема животне средине у теорију међународних односа, али и међународних односа у теорије тзв. одрживог (усклађеног) развоја, као основе савременог разумевања проблема животне средине.

d) Пође ли се од основних назнака које се односе на међународну безбедност, а које произилазе из науке о међународним односима, и општих ставова и сазнања везаних за животну средину и њен интердисциплинарни и наднационални (глобални) карактер, може се уочити следеће: да би расправа о појединим проблемима животне средине увек могла да садржи (понекад у веома изоштреној форми) и питање безбедности, и да та питања увек садрже, или би могла да садрже, елементе иностраности. Врсте, облици и, посебно, степен све веће међузависности између субјеката међународних односа и конкретни примери угрожавања животне средине као да непорициво потврђују такву констатацију.²¹

Ако се тако посматра, чини се као да проблем дефинисања међународне безбедности у области проблематике животне средине, ако се за основу узму међународноправни инструменти у тој области, указује на тенденцију брисања разлике између међународне и тзв. националне безбедности. Зато и питање суверенитета држава, и друга питања традиционално везана за суверенитет држава, или која се изводе из њега, као да добијају сасвим нови значај и улогу. Зато би и проблем тзв. националне безбедности (са становишта животне средине) ваљало, макар методолошки, поставити у раван која га садржински јасније издваја, иако је питање границе између тих појмова и њихових реалних

односа и међународну заједницу у целини“, али без претензија да се њоме појам животне средине у садржинском смислу обухвати и реализира (В. Димитријевић, Р. Стојановић, *исто*, стр. 350).

²¹ О испреплетаности и међузависности појединих чинилаца безбедности када је у питању Балкан видети В. Вукасовић, „Еколошка безбедност – значајан аспект сарадње на Балкану“, *Институт за међународну политику и привреду – 50 година*, ИМПП, Београд, 1997, стр. 313–321.

садржаја посебно питање, с релативно компликованим реперкусијама. Јер, њихово разграничење зависи од више различитих чинилаца: од „објективних“ чинилаца (тзв. општи чиниоци друштвеног развоја, ниво економске развијености, врсте, карактер и степен међузависности „националне“ привреде у односу на окружење, стање животне средине, изградњу система „владавине права“, развој елемената тржишне привреде, степен укључености у међународне интеграционе токове и међународну сарадњу уопште итд.), преко „субјективних“ чинилаца, који задиру у начин разумевања појединих „објективних“ чинилаца и тенденција у међународној заједници, нарочито од стране субјектата одлучивања у појединим државама, до могућности јаснијег постављања неких основних питања из међународног права, разумевања питања односа унутрашњег и међународног права, питања основних права и дужности држава, међународноправног положаја човека, људских права, међународне одговорности итд.

е) Ако се за помоћни критеријум узму неки други основни појмови међународног права и међународних односа, јасно је да, у покушају прецизирања одређених појмова везаних за разумевање међународне безбедности, такође постоје одређени проблеми. Тако се чини да, иако појмом агресије у међународном праву никада нису обухваћена сва могућа стања угрожавања националне безбедности, питање садржаја тог појма у савременим околностима, посебно са становишта проблематике животне средине, односно учешћа те проблематике у садржају тог појма, може заиста да буде изазов.²² У вези с тим, нарочито би ваљало водити рачуна и о релевантним међународноправним инструментима којима се регулише питање заштите животне средине за време рата и ратних околности, јер се питање односа међународне безбедности и „безбедности животне средине“ у овим околностима поставља у најрадикалнијој форми. Отуда, питање заштите животне средине у рату треба посматрати као прво релевантно питање. То се може чинити кроз норме међународног хуманитарног права и норме тзв. међународног права животне средине, у делу који се односи на рат и ратне околности. Помоћ при дефинисању односа међународне безбедности и проблема животне средине у наведеној међународноправној регулативи евидентна је и због чињенице да су том регулативом оријентационо и начелно одређени предмети заштите и забрањена средства и начини угрожавања животне средине. То се управо открива комплекснијом анализом.²³

²² У члану 3, тачка б, Резолуције Генералне скупштине ОУН бр. 3314 (XXIX) од 14. децембра 1974. наводи се да се под агресијом „без обзира на објаву рата“ сматра, између осталог, и, „... употреба ма ког оружја од стране једне државе против територије друге државе“, и истовремено се дефинише израз „ма које оружје“ као „конвенционално ... оружје за масовно уништавање и свака друга врста оружја“ (курзив Д. Т.) GAOR: 29th session, Supp. No.31(A/9631), p. 142.

²³ Видети Женевске конвенције, а нарочито 4. женевску конвенцију о заштити грађанских лица за време рата, од 12. августа 1949, Допунски протокол I (нарочито чл. 35, 48, 54, 55, 56), Допунски протокол II (нарочито чл. 4, 14, 16), Рио декларацију о животној средини и развоју (1992) са Агендом 21, Конвенцију о забрани употребе у војне или друге непријатељске сврхе техника

Слични су проблеми и с међународноправним одређењем различитих појава које се савременим речником називају међународним тероризмом, односно другим спољнополитичким поступцима везаним за принуду. Могућности које савременом тероризму стоје на располагању и потенцијалне импликације таквих могућности заиста су чинилац који доводи у директну везу стање међународне безбедности и стање животне средине. Прецизније, животна средина је у тим случајевима потенцијално у функцији средства у међународним односима.

Поред тих појмова, у вези с појмом међународне безбедности појављује се и више других појмова о којима би ваљало водити рачуна. Такви су појмови решавања међународних спорова, разоружање, коезистенција, сувереност држава, право на самоопредељење, деколонизација, одговорност држава, прекогранично загађивање животне средине итд. Због тога треба указати на извесну ширу инкорпорираност питања животне средине и безбедности у: универзалним вредностима у међународној заједници, релевантним документима у области животне средине и основним документима неких међународних организација.

Универзалне вредности као вредносна компонента међународне безбедности у области животне средине

У међународној заједници универзалне вредности су: опстанак човечанства, мир, људска права и развој.

а) Питање „врховне“, универзалне вредности јесте питање *опстанка људске врсте, односно човечанства*. Везу те вредности са животном средином могуће је сагледавати вишеструко, а она се најдиректније испољава кроз чиниоце угрожавања човечанства. Један од основних чинилаца јесте „нерационална“ потрошња природних ресурса која утиче на: а) убрзано смањивање залиха природних ресурса, б) ремећење постојеће равнотеже у живом свету и стварање нових проблема везаних за његов опстанак и с) повећање разлике у степену развијености између појединих делова наше планете.²⁴ Сваки од тих проблема изазива бројне друге последице, због чега се често стиче утисак о затвореном кругу у којем се не зна шта је узрок а шта последица.

модификације животне средине (*ENMOD*) (1977), Међународни пакт о животној средини и развоју сачињен од стране Комисије за право животне средине Светске уније за заштиту животне средине (1995) итд. За Основне назнаке о тим питањима видети: А. Bouvier, *Protection of the natural environment in time of armed conflict*, International Review of the Red Cross, Geneva, No. 285/1992, pp. 567–579.

²⁴ У томе је опасност да се разлике у степену загађености и деградације животне средине опасно продубе на штету земаља у развоју, односно да се терет решавања проблема животне средине пребаци на те земље. Тренутно стање је довољно илустративно. На пример, САД троше 4,6 пута више челика од Индије, 3,6 пута више угља, 12 пута више нафте итд. Посебно, потрошња свих извора фосилне енергије је толико већа у САД да је емисија *CO2 per capita* 19 пута већа него у Индији (подаци за 1991) *World Resources 1994–95*, Oxford University Press, New York, 1995, p. 17. Постојање тзв. *resource gap* у економијама Југа посебна је прича (*Environment and development*, South Centre, Geneva, 1991. p. 4).

Анализа докумената о животној средини, од Стокхолмске декларације до докумената УНЦЕД-а, показује да је њима обухваћена знатно шира проблематика од простог елементарног опстанка човечанства. У документима усвојеним на Рио конференцији УН о животној средини и развоју, 1992. године, опстанак човечанства, као врховна вредност, постављен је у контекст тзв. одрживог развоја са свим аспектима које он има, односно може да има. Дух целовитог прилаза проблематици животне средине одражавају и Рио декларација и Агенда 21: а) изричитим формулацијама и б) на индиректан начин, кроз укупност чинилаца који утичу на ту проблематику.

б) Без обзира на то како се схвата стање *мира*, прави смисао мир, као универзална вредност, има једино ако се схвати као компонента опстанка човечанства. Мир, као универзална вредност, тако је елабориран и у документима Уједињених нација.²⁵ Главна веза мира са проблематиком животне средине може да се посматра најмање двоструко. С једне стране, тешко је навести све разлоге за потенцијалне оружане сукобе чија су директна основа поједина питања животне средине. С друге стране, утицај рата на животну средину, и када се он води из разлога који привидно нису у директној вези са питањима животне средине, сувише је очигледан.²⁶

с) Иако се могу поставити извесна питања у вези с универзалношћу и општеприхваћеношћу *људских права* као вредности у међународним односима, немогуће је негирати да постојање људских права, као универзалне вредности, у проблематици животне средине има изванредну потпору.²⁷ Наиме, сви међународни инструменти у области људских права садрже одредбе које, већ сада, могу да се тумаче *bona fides* у прилог проблематике животне средине: од Универзалне декларације о људским правима и пактова о људским правима до регионалних аранжмана. Осим тога, већина појединих, већ „конституисаних“ људских права има, или може да има, компоненту у области проблематике животне средине: право на живот, морални интегритет, образовање, слобода изражавања, удруживања, мирног окупљања, поштовање имовине итд. Изградња посебног сета људских права у области проблематике животне средине само је питање процене.²⁸ Дакле, угрожавање људских права у области животне средине широко се преплиће с

²⁵ Од Повеље ОУН преко докумената којима се регулишу поједина ужа питања економског развоја, до оних која се директно односе на питање мира. У том смислу је и тумачење које даје Програм Уједињених нација за животну средину, УНЕП/ГЦ.18/26 од 24. марта 1995, и резолуције Генералне скупштине ОУН 47/120А од 18. децембра 1992 (Агенда за мир) и 47/120Б од 20. септембра 1993.

²⁶ Видети, на пример: С. Бармати, *Могуће еколошке последице рата у Заливу*, „Форум – човек и право“, бр. 2/91, стр. 33. О том рату видети и у *The Economic and Environmental Impact of the Gulf War on Kuwait and the Persian Gulf*, Internet, 17. 12. 1998. <http://Gurukul.ucc.american.edu/ted/kuwait.htm>

²⁷ О неким дилемама у вези са питањима екоцентричног и антропоцентричног прилаза људским правима видети: В. Ракић – Водинелић, *Еколошко право као право човека*, „Правни живот“ бр. 9/95, стр. 245–266.

²⁸ В. Чок, *Међународни приступ правима и обавезама у области животне средине*, „ЈРМП“, бр. 3/91, стр. 282–299.

угрожавањем међународне безбедности, без обзира на то да ли се оно одвија унутар граница држава или очигледно и јасно садржи неки инострани елемент.

d) Без обзира на приступ сагледавању *развоја* као самосталне вредности, постоје бројна питања на која треба одговорити у вези с том универзалном вредношћу. Судаћи према документима из Рија и њиховој даљој елаборацији одрживи (уравнотежени, усклађени) развој треба разумети као целину која обухвата више компонената: промену модела производње и потрошње, заштиту атмосфере, управљање водним ресурсима, „одрживи“ развој шума и пољопривреде, управљање отровним хемикалијама на начин „који уважава захтеве животне средине“, развој технологија „које уважавају захтеве животне средине“, јачање улоге јавне свести, међународне инструменте и механизме и информисање као елементе доношења одлука итд. Осим у последњим, у међународним уговорима у области животне средине углавном се не позива директно на „одрживи развој“ као полазиште, циљ или концепцију. Осим тога, тешко је и не може се ни с приближном егзактношћу, у односу на раније наведене вредности, указати на чиниоце угрожавања те вредности. Томе доприносе бројне нејасноће у вези са том филозофијом, али и укупни међународни односи.²⁹

Што се тиче међународних уговора у области животне средине, њихов однос према опстанку човечанства, миру, људским правима и „одрживом развоју“ као универзалним вредностима могуће је посматрати кроз циљеве уговора, предмете регулисања, односно предмете заштите, начине и нивое до којих се обезбеђује њихова имплементација итд. На основу тога, може се најкраће рећи да су сви консултовани међународни уговори у области животне средине у директној корелацији са тим вредностима.³⁰

²⁹ Понекад томе доприноси и неразумевање, али каткад је немогуће прикрити врхунски цинизам богатијег дела наше планете. Од трговине „очувањем природе“ као надокнаде за отписивање дугова неразвијеним земљама које су богате шумом, што неки аутори предлажу (R. Stavins i T. Grumbly, *Како наплатити загађивање околине*, „Преглед“, бр. 265, фебруар 1994, Амбасада САД, Београд, стр. 19) до политике „намјерног пребацивања околних трошкова на земље у развоју“ (Z. Roca, „Okolina i razvoj u zemljama u razvoju sa stanovišta utjecaja transnacionalnih kompanija“, у *Područja, oblici i pravci suradnje zemalja u razvoju na zaštiti i unapređenju čovjekove okoline*, Institut za zemlje u razvoju, Zagreb, 1982, str. 23 i dalje).

³⁰ Као што се то чини у *Уговору о забрани смештаја нуклеарног и другог оружја за масовно уништавање на дно мора и океана и њихово подземље*, Вашингтон, 1971. позивањем на „заједничке интересе човечанства“, „интересе очувања мира“ (*Међународни уговори и други споразуми у области човекове средине*, Координациони одбор за човекову средину, просторно уређење и стамбене и комуналне послове, Београд, 1986. стр. 347); *Конвенцији за заштиту културних добара у случају оружаног сукоба* (Хаг, 1954), где се квалификују „штете нанесене културним добрима, ма коме народу она припадала“ као штета „културном наслеђу целог човечанства ...“ (исто, стр. 578); у *Конвенцији о грађанској одговорности за нуклеарне штете* (Беч, 1963), говори се о штетима које настају услед „коришћења нуклеарне енергије у мирољубиве сврхе“, односно о доприносу „развоју пријатељских односа између земаља“ (исто, стр. 626); у *Конвенцији о забрани усавршавања, производње и стварања залиха*

Опште назнаке о месту животне средине и безбедности у основним документима појединих међународних организација

У одговарајућим документима неких најзначајнијих међународних организација које представљају „опште“ институционално окружење у међународној заједници и најзначајније субјекте међународних односа: Организација уједињених нација (ОУН), Северноатлантски савез (НАТО), Организација за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), Европска унија (ЕУ), разматрана су различита питања везана за животну средину.

а) Чињеница да је ОУН у бројним документима, од којих су најзначајнија поједина документа Генералне скупштине,³¹ Савета безбедности, Економског и социјалног већа и УНЕП-а,³² разматрала

бактериолошког (биолошког) и токсичког оружја и о њиховом уништавању (Лондон, 1972) позива се директно на „савест човечанства“, „интересе човечанства“, „поверење међу народима“ итд. (исто, стр. 665); у *Конвенцији о заштити светске културне и природне баштине*, Париз, 1972, уважава се „универзална вредност“ културне и природне баштине (исто, стр. 672); у *Конвенцији о мерама за забрану и спречавање недозвољеног увоза, извоза и преноса културних добара* (Париз, 1970) сматра се „да су културна добра један од основних елемената цивилизације“ (исто, стр. 692); у *Оквирној конвенцији УН о промени климе* (Рио, 1992) наглашено је да су промене климе на Земљи „заједничка брига човечанства“ (Савезни хидрометеоролошки завод, Београд, 1994, стр. 3); у *Конвенцији о биолошком диверзитету* (Рио, 1992) потврђује се да је „очување биолошког диверзитета заједничка брига човечанства“ (Напори УН за бољу животну средину 21. века, Савезно министарство за животну средину, Београд, 1992, стр. 3/1). Затим: *Конвенција о спречавању загађивања мора уљем*, Лондон, 1954, „Међународни уговори и други споразуми у области човекове средине“, стр. 19; *Међународна конвенција о грађанској одговорности за штету проузроковану загађивањем нафтом*, Брисел, 1969, исто, стр. 287; *Конвенција о риболову и очувању биолошког богатства отвореног мора*, Женева 1958, исто, стр. 58; *Међународна конвенција о заштити људских живота на мору*, Лондон, 1958, исто, стр. 118; *Конвенција о заштити Средоземног мора од загађивања*, Барселона, 1976, исто, стр. 446; *Међународна конвенција за заштиту птица*, Париз, 1950, исто, стр. 535; *Конвенција за заштиту биља*, Рим, 1951, исто, стр. 549; *Конвенција о мочварама које су од међународног значаја нарочито као станишта птица мочварица*, Рамсар, 1971, исто, стр. 646; *Конвенција о процени утицаја на животну средину у прекограничном контексту*, Еспоу, 1991, Е/ЕЦЕ/1250, УН, 1991; *Конвенција о прекограничном загађивању ваздуха на велике удаљености*, Женева, 1979, Заштита атмосфере бр. 8(2), 1980, стр. 45; *Конвенција о заштити озонског омогача*, Беч, 1985, Службени лист СФРЈ, бр. 1/90, стр. 3; *Конвенција о прекограничној контроли кретања опасног отпада и његовом отклањању*, Базел, 1989, итд.

³¹ Скоро да нема заседања на којем део није посвећен проблемима животне средине. У њима су на крајње различит начин дефинисана поједина питања, односно појаве које се сматрају опасним по одређено стање безбедности човечанства. На пример, 1993. године на проблеме животне средине најдиректније су се односиле следеће резолуције Генералне скупштине: 48/189 (посвећена Конвенцији о климатским променама), 48/190 (посвећена принципима Рио декларације о животној средини и развоју), 48/191 (посвећена међународној конвенцији за борбу против ширења пустиња), 48/192 (посвећена јачању међународне сарадње у области мониторинга глобалних проблема животне средине), 48/193 (посвећена конференцији о уравнотеженом развоју малих острвских земаља у развоју), 48/194 (посвећена конференцији УН о миграционим рибама), 48/188 (посвећена међународној декади за смањење природних катастрофа) итд.

³² Опширније о Програму УН за животну средину (УНЕП) видети: В. Вукасо-

различита питања из домена проблематике животне средине сасвим јасно указује на то колико се проблематика животне средине сматра значајним елементом проблема међународне безбедности, тим више што је основни циљ укупне активности ОУН у Повели ОУН, између осталог, дефинисан и као „одржавање међународног мира и безбедности“.³³ Међутим, за укупно разумевање улоге ОУН у области животне средине ваља узимати у обзир активности бројних специјализованих агенција, регионалних комисија, органа и других тела из састава те организације.³⁴

б) Чини се да најразвијенији механизам међународне сарадње садрже документа Конференције о европској безбедности и сарадњи, односно Организације за европску безбедност и сарадњу.³⁵ У првом документу те организације *Завршном акту конференције о безбедности и сарадњи у Европи* из Хелсинкија, 1975. године, јасно је одређен значај проблематике животне средине у укупним мерама које се предузимају на плану јачања безбедности и сарадње међу државама чланицама, циљеви сарадње у тој области, подручја сарадње и форме и методи међународне сарадње. Посебно су издвојени: заштита ваздуха, вода, морске средине, земљишта и природе, заштита животне средине у насељима, фундаментална истраживања, предвиђање и процена промена у животној средини и законске и административне мере.

У Закључном документу Пратећег састанка КЕБС-а из Мадрида, 1983. године, питања сарадње у области проблематике животне средине знатно су конкретизована у четири области: прекогранично загађивање ваздуха на великим удаљеностима, прекогранично загађивање вода, заштита „флоре и фауне и унапређивање технологија поступања са отпадом“. Даље су разрађене области сарадње у документима КЕБС-а, и то у Закључном документу Пратећег састанка КЕБС-а, (Беч, 1989), а то су: превентивне мере, смањење емисија сумпора, азотног оксида и угљоводоника, и развоја ЕМЕП-а, заштита озонског омотача, климатске промене, заштита вода, прекогранично кретање опасног отпада, индустријски акциденти итд. У области унапређивања међународне сарадње проблеми животне средине нашли су место у Париској повели

вић, *Заштита човекове средине и УН* (Рад Програма УН за човекову средину на њеном међународноправном регулисању), Београд, Институт за међународну политику и привреду, 1985; и Press Release GA/DIS/3046, 20. 11. 1995, *Inclusion of Environmental Norms in Disarmament, arms control agreements called for by First Committee*, Internet, 18. 12. 1998. [http://www.un.org/plweb-cgi/ldoc.pl?43...pr1995++international%26Adj%](http://www.un.org/plweb-cgi/ldoc.pl?43...pr1995++international%26Adj%26)

³³ У систему ОУН појам безбедности се везује за систем колективне безбедности. Опширније, на пример: Д.В. Ђуро, *Развој система колективне сигурности*, „ЈРМП“, бр. 2-3/72, стр. 223-261; Ж. Јазић, *Питање међународне безбедности у Генералној скупштини УН*, „ЈРМП“, бр. 2-3/72, стр. 268-278; Р. Петковић, *Безбедност у политичком и правном поретку УН*, „ЈРМП“, бр. 1-2/85, стр. 126.

³⁴ Економска комисија УН за Европу, *UNDP, FAO, UNIDO, UNESCO, WHO, WMO, UNCHS - Habitat, IAEA, ILO, UNDHA, UNDRD, WB, EIF, EBRD*, итд.

³⁵ Детаљније о тој организацији видети: Љ. Аћимовић, „ОЕБС у међународним односима постхладноратовске Европе“, *Институт за међународну политику и привреду - 50 година*, ИМПП, Београд, 1997, стр. 323-344.

за нову Европу, са самита КЕБС-а из новембра 1990, и у Завршном документу Самита КЕБС-а из Хелсинкија 1992. године.

е) Основна документа НАТО-а само на први поглед, веома сумарно и на имплицитан начин, садрже одредбе о проблемима животне средине. Прецизнија анализа, нарочито новијих докумената, открива значења која недвосмислено указују на проблеме животне средине као питања која се дотичу безбедности (коју, као основна питања своје делатности, разматрају у документима те организације). Тако се, на пример, у документу под називом „Стратешки концепт Савеза“, од 7. новембра 1991. (Рим), у делу у којем се говори о „изазовима и ризицима безбедности“, каже: „... Супротно преовлађујућој опасности из прошлости, преостали ризици за безбедност савезника по својој природи су вишедимензионални и вишесмерни, због чега их је тешко предвидети и проценити...“³⁶ На истом месту, у т. 15, НАТО даље одређује могуће ризике као „... ризике шире природе, у које спадају ширење оружја за масовно уништење, прекид тока виталних ресурса, терористички акти и саботаже“ (курзив Д. Т.).

У истом документу, у делу у којем се говори о „заштити мира у новој Европи“, пише много прецизније: „Сада је могуће сагледати све последице на основу чињенице да безбедност и стабилност имају политичке, економске, социјалне и еколошке аспекте (курзив Д. Т.), као и незаобилазну одбрамбену функцију“.³⁷ У документу који се односи на сарадњу НАТО-а и Русије (усвојен у Нордвик Ан Зеу, 31. маја 1995) у делу који се односи на „Сарадњу у оквиру безбедносно релевантних питања ...“, поред очувања мира и хуманитарних аспеката, предвиђено је и „усаглашавање ... цивилних научних и технолошких политика, укључујући и област науке/животне средине“, односно „еколошка безбедност, елиминација последица војних активности и размештај опасних материјала“.³⁸

Програмски, нова фаза трансформације Савеза настала је формирањем *Северноатлантског савета за сарадњу* (крајем 1991),³⁹ који међу осталим областима посебно разрађује питања сарадње у домену науке и „екологије“, а приоритет је дат: „активностима у области технологије разоружања, еколошке безбедности, високе технологије, научно-технолошке политике и успостављању компјутерских мрежа“. Уже посматрано, у домену безбедности животне средине идентификовано је једанаест „приоритетних програма активности“, који обухватају:

– последице војних активности на животну средину и људско здравље (посебно активности које су повезане са бившим и садашњим војним базама и локацијама за тестирање);

– нуклеарно и хемијско загађивање и деконтаминација;

³⁶ НАТО и партнерство за мир, „Међународна политика“ и др., Београд, 1996, стр. 213.

³⁷ Исто, стр. 217.

³⁸ Исто, стр. 249.

³⁹ Који броји 38 држава: 16 чланица НАТО-а и све бивше чланице Варшавског пакта, који се распао 1991, док Словенија, Аустрија, Финска и Шведска имају егстатус посматрача.

- управљање чврстим и отровним отпадом;
- проблеми загађивања воде, с нагласком на подземне воде;
- интегрално управљање водним ресурсима;
- загађивање мора, посебно обалних зона и ушћа река у море;
- загађивање ваздуха у индустријским зонама;
- природне и опасности које је изазвао човек;
- индустријски акциденти;
- управљање пољопривредом, укључујући коришћење земљишта и употребу пестицида и фертилазера;
- последице климатских промена на безбедност животне средине.⁴⁰

Посебан *Комитет за изазове модерног друштва (CCMS)*, који је основан 1969. године, искључиво се бави проблемима животне средине. Под његовим покровитељством су рађени пројекти који се односе на питања буке, урбаних проблема, енергије и људског здравља, а од 1992. године акценат је (заједно са државама које су ушле у „Програм партнерство за мир“) на пројектима који истражују везе између одбране и безбедности и животне средине,⁴¹ односно пилот студијама које се баве прекограничним проблемима угрожавања животне средине, и то оних извора угрожавања који настају од објеката и активности везаних за војне делатности.

d) Уговор о Европској унији,⁴² у глави XVI, садржи одредбе које се изричито односе на животну средину, и то прво кроз дефиницију циљева Уније у тој области,⁴³ а потом и кроз регулисање начина одлучивања надлежних тела у тој области, односно финансирање и извршавање политике у области животне средине (чл. 130S). У делу Уговора који се односи на „заједничку спољну и безбедносну политику“ (Наслов V) нема питања која директније указују на то да се под појмом безбедносне политике подразумевају и поједина питања која се тичу животне средине. Али, при том треба узимати у обзир релативно широко значење формулације чл. J.4. да „... заједничка спољна и безбедносна политика обухвата *сва питања* (курзив Д. Т.) која се односе на безбедност Европске уније, укључујући дугорочно дефинисање заједничке одбрамбене политике ...“, као и одредбе чл. J.2, којим се обавезују државе чланице да се „међусобно обавештавају и договарају ... о сваком питању (курзив Д. Т.) од општег интереса из области спољне политике и безбедности“.

⁴⁰ *The NATO Science Programme – Priority Area on Environmental Security*, Internet <http://www.nato.int/science/scope/es.htm>

⁴¹ Рађене су и пилот студије Еколошки аспекти поновног коришћења некадашњих војних терена. За детаљније извештаје појединих држава (Бугарска, Чешка, Естонија, Мађарска, Латвија, Литванија, Молдавија, Пољска, Румунија, Русија и Словачка видети: *CCMS Pilot Studies – Reusing Former Military Lands*, Internet <http://xs4all.freinet.kiev.ua/NATO/ccm...s/pilotoo5/phase1/950507a/ap-index.htm>

⁴² Опширније о Европској унији и животној средини видети В. Вукасовић, *Еколошка заштита у праву Европске уније*, „Правни живот“, бр. 12/95, стр. 655–670.

⁴³ Очување, заштита и побољшање квалитета животне средине; заштита људског здравља; опрезно и рационално коришћење природних ресурса и унапређење, на међународном плану, мера за суочавање с регионалним и планетарним проблемима животне средине (чл. 130R).

Проблеми дефинисања међународне безбедности постају нарочито компликовани ако се она посматра са становишта проблематике животне средине. Дејство и међузависност основних чинилаца међународних односа на свим нивоима анализе чине да инкорпорираност питања животне средине у укупне односе државе постаје све евидентније. Али, „најстроже“ формално међународноправно посматрано, проблеми животне средине немају још увек до краја јасно место у разради појединих питања из области међународне безбедности или, то место није адекватно. Али, шире тумачење како међународних докумената појединих међународних организација, тако и појединих међународноправних докумената из области животне средине, указују да се везе проблематике животне средине и међународне безбедности могу сасвим чврсто изводити и да су оне крајње сложене и вишеструке. Анализа могућих веза универзалних вредности у међународној заједници и проблематике животне средине још чвршће потврђује такве ставове.

Ако је могуће говорити о тзв. еколошкој безбедности као „подсистему“ међународне безбедности, онда би она више указивала на саме специфичне изворе угрожавања стања одређених вредности у међународној заједници и делом, на начине угрожавања и уже предмете (вредности) који се угрожавају. Зато би се првенствено могло говорити о међународној безбедности животне средине као посебном садржају и димензији, а потом о еколошкој безбедности у ширем значењу појма екологије.